

Eerste Kamer der Staten-Generaal

Minister van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur
De heer J. van Essen
Postbus 20401
2500 EK Den Haag

Kazernestraat 52
2514 CV Den Haag
postbus 20017
2500 EA Den Haag

telefoon 070 312 92 45

e-mail postbus@eerstekamer.nl

datum 16 september 2026

betreft Brieven inzake stikstof: presentatie van maatregelenpakket samenhangende aanpak voor landbouw, natuur en stikstof, reactie op informatieverzoek m.b.t. Ministeriële Taskforce Landbouw, Natuur en Stikstof en kabinetsreactie op rapport 'De stikstofcrisis: van verwarring naar verbinding'

ons kenmerk 182278

Geachte heer Van Essen,

De leden van de vaste commissie voor Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit hebben met belangstelling kennisgenomen van uw drie brieven van 26 juni 2026 waarin u respectievelijk het maatregelenpakket samenhangende aanpak voor landbouw, natuur en stikstof 'Weer ruimte voor boer, natuur en bouw'¹ presenteert, reageert op het informatieverzoek van Tweede Kamerlid Vermeer (BBB) om stukken te ontvangen met betrekking tot de Ministeriële Taskforce Landbouw, Natuur en Stikstof² en de kabinetsreactie³ geeft op het rapport 'De stikstofcrisis: van verwarring naar verbinding'.

Naar aanleiding hiervan hebben de leden van de fracties van **PRO, BBB, VVD, D66, Partij voor de Dieren, JA21, Volt** en het lid van de **Fractie-Visseren-Hamakers** een aantal vragen en opmerkingen.

Vragen en opmerkingen van de leden van de fractie van PRO

Stikstofwet

1. De leden van de fractie van PRO lezen in de brief ter aanbieding van het maatregelenpakket samenhangende aanpak van landbouw, natuur en stikstof dat het kabinet met de aanpak streeft naar een vermindering van de ammoniakuitstoot uit de landbouw van 42-46%.⁴ Kunt u verduidelijken of u daadwerkelijk een streven wilt formuleren of dat u deze grenzen als harde norm in wetgeving zal gaan vastleggen?

¹ Kamerstukken I 2025/26, 36800 XIV/35334, I.

² Kamerstukken I 2025/26, 36800 XIV/35334, J.

³ Kamerstukken I 2025/26, 35334, CM.

⁴ Kamerstukken I 2025/26, 36800 XIV/35334, I, p.6-7.

datum 9 september 2026

ons kenmerk 182278

blad 2

2. U geeft aan dat dit najaar te willen komen met een wetsvoorstel om de kritische depositiewaarde (KDW) uit de wet te schrappen. Deze moet vervangen worden door o.a. een rekenkundige ondergrens, gebiedsgerichte aanpak en bedrijfsspecifieke normen voor agrarische bedrijven (die pas eind 2027 worden vastgelegd in wet- en regelgeving). Er zit dus een gespreide aanpak in de wetgevingsagenda die zoet voor het zuur laat uitgaan. Kunt u aangeven hoe u met deze volgorde wil voorkomen dat een juridisch werkend instrument weggegooid wordt, voordat er nieuwe regels gesteld zijn waarmee de verschillende overheden grenzen kunnen stellen aan stikstofuitstoot? Met andere woorden: hoe zorgt u voor een overlappende juridische aanpak om zo te voorkomen dat er een lacune in de wetgeving ontstaat? Deze leden wijzen erop dat onder de Omgevingswet overheden activiteiten alleen kunnen afwijzen wanneer er wet- of regelgeving beschikbaar is die daarvoor de juridische basis geeft. Tevens wijzen deze leden op de historie, waarbij een aanpak bij de rechter alsnog strandde en er geen plan B klaar stond.
3. Hoe verhoudt een rekenkundige ondergrens zich met de juridische noodzaak om de achteruitgang van de natuur te stoppen, zo vragen deze leden? Immers: duizend kleine projecten maken ook impact op de natuur. Hoe wilt u juridisch geborgd voorkomen dat het loslaten van de kritische depositiewaarde voor de natuur eindigt in een 'dood door duizend sneden'?
4. Deze leden zien het risico dat het hanteren van een hogere drempelwaarde kan leiden dat het programma 'dweilen met de kraan open' wordt. Hoe voorkomt u dat dat gebeurt? Is er een economische berekening gedaan van verschillende beleidsopties? En welke lessen van de Algemene Rekenkamer zijn meegenomen bij het opstellen van het beleidsprogramma?
5. De aan het woord zijnde leden constateren dat de KDW een wetenschappelijk begrip is dat ook door de rechter en in Europees verband wordt gebruikt. Hoe voorkomt u dat het schrappen van de nationale KDW-doelen leidt tot grotere juridische onzekerheid bij vergunningverlening?
6. De leden van de PRO-fractie zijn van mening dat het kabinet deze zomer heeft laten zien wankel in het zadel te zitten. Hoe wordt desondanks geborgd dat de totale aanpak van het kabinet uitgevoerd wordt?
7. Waarom kiest u niet voor een procesaanpak waarbij zoete en zure maatregelen gelijktijdig worden aangepakt, dan wel dat het zoet volgt op het zuur? Dat is over het algemeen een aanpak die tot meer samenwerking leidt dan eerst het zoet uitdelen en daarna verwachten dat partijen het zuur ook nog zullen nemen. De aan het woord zijnde leden maken zich zorgen over deze volgorde, zeker gezien de politieke volatiliteit en ingewikkelde praktijk. Ter illustratie van mogelijke problemen geven deze leden het voorbeeld van de afoming van varkensrechten. Dit stond in de brief van 26 juni 2026⁵, maar in de rapportage over de mest van september 2026⁶ werd al aangekondigd dat dit minimaal een half jaar later zal worden, waardoor invoering van de afoming op zijn vroegst pas in 2028 effect zal hebben. De meeste rechten worden immers aan het einde van het jaar verhandeld. Het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) geeft in zijn analyse⁷ van de plannen aan dat tijdige en complete

⁵ Kamerstukken I 2025/26, 36800 XIV/35334, I, p. 6.

⁶ Kamerstukken I 2025/26, 33037 / 36618 BT, p. 2.

⁷ Kamerstukken I 2025/26, 3800 XIV / 35334, M, p. 26.

datum 9 september 2026

ons kenmerk 182278

blad 3

uitvoering van het pakket van groot belang is voor het behalen van de doelen. Dus graag een uitgebreide reactie op deze vraag.

Zonering

8. U wilt de aanpak vanaf 2028 gereed hebben. Met welke termijn houdt u rekening voor implementatie van de zonering door provincies? Zij zullen immers omgevingsplannen en/of programma's moeten aanpassen om de regels toe te kunnen passen.
9. Het introduceren van zonering rond Natura 2000-gebieden kan impact hebben op het recht op eigendom van boeren. Juridisch zou het kabinet volgens deze leden sterker staan wanneer het daarbij rekening houdt met een overgangstermijn waarin boeren hun economisch verlies realistisch gezien kunnen opvangen. Welke termijn wilt u hanteren voor het laten ingaan van de regels binnen de zones? Met andere woorden: wanneer moeten de boeren daaraan voldoen?
10. U kiest voor aanvullende maatregelen binnen een afstand van 500 meter tot 1 kilometer van kwetsbare Natura 2000-gebieden. Op basis van welke ecologische en wetenschappelijke onderbouwing zijn juist deze afstanden gekozen?
11. Bent u ermee bekend dat stikstof afkomstig van bronnen op grotere afstand eveneens substantieel kan bijdragen aan de depositie op kwetsbare natuur? Waarom acht u een grens van 500 meter of 1 kilometer dan voldoende?
12. Hebt u alternatieve afstanden of gebiedsgerichte benaderingen onderzocht? Zo ja, welke en waarom is uiteindelijk voor deze afbakening gekozen?
13. Verwacht u dat met deze beperkte bufferzones de natuurdoelen daadwerkelijk worden gehaald, of voorziet u dat aanvullende maatregelen buiten deze zones noodzakelijk zullen zijn?

Natuurgebieden

14. U geeft aan dat provincies de mogelijkheid krijgen om met gebiedsplannen aan te tonen dat de natuur niet verder verslechtert. Wat zal daarbij het juridische criterium van het kabinet zijn om vergunningverlening mogelijk te maken: een goed plan of daadwerkelijk aangetoonde stiltand in de achteruitgang?

Voorgestelde veenorm

15. Analyses suggereren, volgens de leden van de PRO-fractie, dat de voorgestelde veenorm in de praktijk neerkomt op ongeveer de huidige omvang van de veestapel. Herkent u dit beeld? Zo nee, waarop baseert u een andere inschatting?
16. Als de veenorm inderdaad nauwelijks leidt tot een afname van het aantal gehouden dieren, hoe verwacht u dan de benodigde ammoniakreductie van 42 tot 46 procent in 2035 te realiseren?
17. Welk deel van de beoogde emissiereductie verwacht u te bereiken via technologische innovatie, welk deel via extensivering en welk deel via een afname van het aantal dieren?
18. Hoe gaat u het afbouwpad voor de dierrechten vormgeven? Door jaarlijks een aantal veerechten in te nemen of op te kopen? Door een progressieve norm in te stellen waarbij per jaar geleidelijk afbouw plaats vindt? Of wacht u tot 2035 waarna de krimp in één keer moet plaatsvinden? De leden van de fractie van PRO wijzen erop dat een aanpak met geleidelijke afname volgens hen voorspelbaarheid voor de boeren vergroot en voorkomt dat

datum 9 september 2026

ons kenmerk 182278

blad 4

de krimp in één klap en zeer marktverstorend moet plaatsvinden. Ook leidt het wat betreft deze leden tot een betere borging van het beleid, hetgeen deze leden zeer belangrijk vinden.

Borging van emissiereductie

19. Welke tussendoelen gelden tussen nu en 2035 om te voorkomen dat noodzakelijke emissiereductie wordt doorgeschoven naar de laatste jaren?
20. Welke concrete maatregelen treden in werking wanneer monitoring laat zien dat de emissiedoelen niet binnen bereik liggen?
21. De brief noemt een eventuele korting op productierechten pas in 2035. Waarom kiest u ervoor dit pas als laatste redmiddel aan het einde van de periode in te zetten? Welke instrumenten zijn beschikbaar als al in 2028 of 2030 blijkt dat de reductiedoelen niet worden gehaald?
22. Kunt u garanderen dat de emissiedoelen juridisch afdwingbaar zijn? Wat is plan B voor het geval de doelsturing op bedrijven bij de rechter strandt?

Juridische houdbaarheid

23. De brief stelt dat de nieuwe aanpak de vergunningverlening weer op gang zal brengen. Op welke juridische analyses baseert u deze verwachting? De analyse van het PBL⁸ geeft volgens deze leden toch aan dat het pakket positief uitpakt voor de natuur, maar dat het de vraag is of het voldoende is.
24. Hebt u onafhankelijk juridisch advies ingewonnen over de verenigbaarheid van deze aanpak met de Europese Habitatrichtlijn en jurisprudentie van het Hof van Justitie van de Europese Unie en de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State? Deze leden vragen u de Kamer hiervan op de hoogte te stellen.
25. Welk risico ziet u dat de voorgestelde systematiek opnieuw door de rechter ontoereikend wordt geacht, met als gevolg dat vergunningverlening opnieuw stilvalt? Welke mitigerende maatregelen hebt u daarvoor klaarstaan?
26. De stichting *Mobilisation for the Environment* (MOB) heeft al laten weten⁹ bezorgd te zijn over de juridische houdbaarheid van het pakket. Deze leden vragen u een analyse aan te leveren van de belangrijkste kritiekpunten van MOB, het antwoord van het kabinet daarop en de voorstellen van MOB om de juridische houdbaarheid van de plannen te vergroten.

Vragen en opmerkingen van de leden van de BBB-fractie

De leden van de BBB-fractie hebben kennisgenomen van de brieven en hebben naar aanleiding van de brieven de volgende vragen.

Onderbesteding, intrekkingen en vrijwilligheid van beëindigingsregelingen

1. Welke concrete lessen en conclusies trekt het kabinet uit de bevinding van de Algemene Rekenkamer dat tussen 2019 en 2025 maar liefst 38% van de middelen voor de

⁸ Kamerstukken I 2025/26, 3800 XIV / 35334, M.

⁹ MOB-persbericht, 26 juni 2026 [reactie-van-mob-op-stikstofplannen-kabinet-jetten.pdf](#).

datum 9 september 2026

ons kenmerk 182278

blad 5

- beëindigingsregelingen (€ 1,6 miljard) onbenut is gebleven en is teruggevloeid naar de algemene middelen?¹⁰
2. Welke aanvullende en specifieke acties onderneemt u om te voorkomen dat ook bij de nieuw aan te kondigen Vrijwillige beëindigingsregeling veehouderijlocaties (Vbr) op grote schaal toekenningen worden ingetrokken?
 3. In hoeverre deelt u de analyse van de Rekenkamer dat de onzekerheid over wisselend overheidsbeleid en kabinetswisselingen een belangrijke oorzaak is voor veehouders om hun aanvraag in te trekken?
 4. Met welke specifieke maatregelen denkt u veehouders wél de benodigde langjarige rechtszekerheid te bieden rondom herbestemmingsmogelijkheden van het erf en de stallen?
 5. Hoe verhoudt uw uitgangspunt dat deelname aan de beëindigingsregelingen strikt op basis van vrijwilligheid geschiedt, zich tot de aangekondigde "ultieme remedie" van een dwingende korting op productierechten in 2035 indien emissiedoelen niet gehaald worden?
 6. Kunt u uitsluiten dat dwingende instrumenten, zoals het afkomen van dier- en fosfaatrechten buiten familieverband, feitelijk als oneigenlijke drukmiddelen fungeren voor zogenaamd "vrijwillige" beëindiging?
 7. Kunt u uitsluiten dat sectoren zonder mestoverschot, zoals de pluimveesector, op enig moment worden betrokken bij het afkomen van dierrechten? Zo nee, vindt u dit niet onrechtvaardig richting een sector die zelf volgens deze leden het mestoverschot opgelost heeft? Mag er juridisch gezien sectoraal afgeroomd worden als een sector onder het stikstofplafond blijft?
 8. Bent u bereid om de financiële vergoedingen binnen beëindigingsregelingen dynamisch aan te passen aan actuele marktprijzen en bedrijfswaarden om te voorkomen dat veehouders afhaken vanwege betere marktvoorwaarden?

Positie en karakteristieken van de rundveehouderij

9. Hoe verklaart u de bevinding uit het rapport van de Algemene Rekenkamer dat rundveeouders aanzienlijk minder deelnemen aan beëindigingsregelingen (slechts 2%) in vergelijking met de varkens- (8%) en pluimveehouderij (5%)?¹¹
10. De leden van de BBB-fractie lezen voorts in dit rapport dat een reden voor de beperkte deelname aan deze regelingen de gehechtheid is van melkveeouders aan hun bedrijf en locatie.¹² Bent u het met deze leden eens dat de gehechtheid aan land, dieren en de gezinsbedrijfsstructuur vraagt om een wezenlijk ander beleid dan beëindigingssubsidies?
11. Welke specifieke stimulansen stelt u voor om rundveeouders te ondersteunen die wél willen doorgaan, in plaats van de nadruk te leggen op opkoop en beëindiging?
12. De Algemene Rekenkamer stelt tevens vast dat rundveehouderijen verantwoordelijk zijn voor 69% van de stalemissies in de zone tot 1 kilometer rond Natura 2000-gebieden.¹³ Hoe reageert u op de dreiging die deze leden zien dat zonering de gezinsbedrijven in de melkveehouderij onevenredig hard treft?

¹⁰ Kamerstukken II 2025/26, 35.334, TK, 447, p.4.

¹¹ Kamerstukken II 2025/26, 35.334, TK, 447, p.17.

¹² Kamerstukken II 2025/26, 35.334, TK, 447, p.18.

¹³ Kamerstukken II 2025/26, 35.334, TK, 447, p.19.

datum 9 september 2026

ons kenmerk 182278

blad 6

13. Hoe beoordeelt u het effect van het vervallen van de derogatie, waarvan Wageningen University & Research (WUR) berekende dat dit zo'n 9 kiloton ammoniakreductie oplevert buiten de stal¹⁴, op het verdienmodel en de continuïteit van grondgebonden melkveebedrijven?
14. Bent u het met deze leden eens dat het vervallen van de derogatie veehouders juist dwingt tot hoge afzetkosten voor mest, waardoor er geen investeringsruimte meer overblijft voor verduurzaming en emissiearme innovaties.

Zonering en ruimtelijke impact

15. Op basis van welke ecologische en juridische onderbouwing kiest u voor specifieke zoneringsafstanden van 500 of 1000 meter rondom ongeveer 100 stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden?
16. Wat is de verwachte sociaaleconomische impact op de leefbaarheid en het agrarisch cultuurlandschap als tot 15% van de veehouders in de 1000-meterzone moet extensiveren of beëindigen?
17. Hoe voorkomt u dat strakke zonering rond natuurgebieden leidt tot overbelasting van de gronden buiten deze zones?
18. Welke concrete waarborgen biedt u agrarische bedrijven in de zoneringsgebieden dat zij niet op een juridisch "slot" komen te zitten als provinciale gebiedsprocessen tot 1 januari 2028 vertraging oplopen?
19. Welke rechtspositie en compensatieregelingen hebben agrarische ondernemers die door nieuw op te stellen instructieregels in januari 2027 in hun eigendomsrechten worden beperkt?
20. Deze leden vragen u gedetailleerd te onderbouwen hoe de voorgestelde 500 meter en 1000 meterzones zich verhouden tot de wettelijke depositiedoelen en de reductie van de generieke "stikstofdeken".

Doelsturing, innovatie en bedrijfsspecifieke emissienormen

21. Hoe weegt u de vaststelling van de Rekenkamer dat 23% van de daling van de stalemissies tussen 2019 en 2025 tot stand is gekomen door innovaties en stalmaatregelen¹⁵ zonder dat dieren aantallen daalden?
22. Waarom kiest u primair voor normering op dieren aantallen en extensivering, als blijkt dat innovatie een aanzienlijk reductiepotentieel heeft laten zien?
23. Bent u bereid om de bedrijfsspecifieke emissienorm voor de melkveehouderij (0,164 kilo ammoniak per fosfaatrecht in 2035) aan te passen als blijkt dat beproefde emissiearme staltechnieken juridisch niet geborgd kunnen worden?
24. Hoe zorgt u ervoor dat emissiearme stalsystemen en managementmaatregelen weer snel en met rechtszekerheid vergund kunnen worden door de Omgevingsdienst?

¹⁴ Groenendijk, P., Cals, T., Kros, H., Renaud, L., & Voogd, J.-C. (2023). *Effecten van de afbouw van mestderogatie op emissies van ammoniak en broeikasgassen en op waterkwaliteit*. (Rapport / Wageningen Environmental Research; No. 3274). Wageningen Environmental Research, p.26-

27. <https://doi.org/10.18174/633303>.

¹⁵ *Kamerstukken II* 2025/26, 35.334, TK, 447, p.19.

datum 9 september 2026

ons kenmerk 182278

blad 7

25. Welke waarborgen zijn er dat boeren die investeren in emissiearme technieken (uit de gereserveerde 2 miljard euro) later niet alsnog geconfronteerd worden met verplichte veestapelreductie?

Grondgebondenheid, ketenverantwoordelijkheid en verdienmodel

26. Wat is de precieze beargumentering voor in de ogen van deze leden een starre grondgebondenheidsnorm van 2,6 GVE per hectare? Hoe is deze norm haalbaar voor intensievere gezinsbedrijven zonder dat dit leidt tot een onbetaalbare run op landbouwgrond?
27. Wordt de grens van 25 kilometer voor samenwerkingsovereenkomsten met akkerbouwers ruimhartig en praktisch werkbaar ingericht, zonder overtollige bureaucratische verplichtingen? Op welke wijze wilt u dit doen?
28. Hoe denkt u supermarkten en ketenpartijen écht dwingend te verplichten om een meerprijs te betalen voor verduurzaamde en biologische producten? Volgens deze leden is dit tot op heden vrijblijvend gebleken.
29. Kunt u garanderen dat de afzetgarantie voor biologische producten (met het streefdoel van 50% biologisch in de rijks catering) geen valse hoop biedt aan boeren die omschakelen? Hoe zeker bent u dat consumenten zoveel biologische producten gaan afnemen?
30. U geeft aan supermarkten wettelijk te willen verplichten om het aandeel biologische producten te verhogen in supermarkten. Welke wettelijke maatregelen bent u van plan in te voeren en met welke tijdsplan, zo vragen deze leden.

Vergunningverlening, PAS-melders en financiële kaders

30. Binnen welk exact tijdsplan geeft u volledige legalisatie en juridische zekerheid aan de PAS-melders en interimmers, gegeven dat de Rekenkamer wijst op grote juridische risico's en schades?
31. Hoe kunt u garanderen dat de gereserveerde 20 miljard euro uit het te vormen stikstoffonds daadwerkelijk ten goede komt aan de agrarische sector en natuurherstel, en niet verdwijnt in proceskosten, ambtelijke apparaatskosten en juridische procedures? Hoeveel van deze 20 miljard euro is gereserveerd voor proceskosten?

Juridische houdbaarheid, vergunningverlening en de rol van de landsadvocaat

32. De leden van de BBB-fractie vragen waarom u terughoudend blijft ten aanzien van een generaal pardon voor PAS-melders, terwijl de leden zien dat deze ondernemers buiten hun schuld in deze situatie zijn beland, zoals ook wordt onderschreven in het rapport van de WUR¹⁶?
33. Welke aanvullende stappen zijn naar aanleiding van de aanvulling van de landsadvocaat exact nodig om een generaal pardon en referentiesituaties voor PAS-melders en interimmers juridisch wel dicht te timmeren?

¹⁶ Ros, G. H., de Heij, W. B. C., Borgers, H., Lock, J., Kievit, H., van Dobben, H., Backes, C., & de Vries, W. (2026). *De Nederlandse stikstofcrisis: Van verwarring naar verbinding*. (Rapport / Wageningen Universiteit; No. 2026.001). Wageningen Universiteit. <https://doi.org/10.18174/711347>.

datum 9 september 2026

ons kenmerk 182278

blad 8

34. Wanneer en op welke wijze wordt de Eerste Kamer geïnformeerd over de resultaten van de verkenning (die voor het eind van het jaar is toegezegd) met provincies, agrarische partijen en WUR-auteurs naar praktisch uitvoerbare gebieden?
35. Deze leden concluderen dat de WUR-onderzoekers en de landsadvocaat aangeven dat vergunningverlening weer vlotgetrokken kan worden door sturing op emissieruimte op gebiedsniveau in plaats van berekende depositie op bedrijfsniveau via AERIUS. Waarom kiest u er niet direct voor om AERIUS-Calculate te schrappen als vergunningverleningsinstrument?

Doelsturing, afrekenbare emissienormen en de rol van het dierenaantal

36. In uw brief over het maatregelpakket wordt aangekondigd dat, wanneer de emissiedoelen voor 2035 niet worden gehaald, als "ultieme remedie" kan worden gestuurd op verplichte krimp van het aantal dieren¹⁷. Hoe verhoudt dit zich tot het principe van afrekenbare doelsturing en vakmanschap van de boer?
37. Bent u het met de BBB-fractie eens dat sturing op borging van emissiereductie (via innovatie, voer, management en stalsystemen) altijd moet prevaleren boven generieke of gedwongen krimp van de veestapel?
38. Op welke termijn en op basis van welke juridisch geborgde instrumenten krijgen agrarische ondernemers daadwerkelijk de keuzevrijheid om met een eigen 'duurzaam ondernemersplan' te voldoen aan hun emissieplafond?
39. Hoe gaat u om met de vier door de WUR doorgerekende varianten voor emissiedoelen (grond- versus diergebonden), en naar welke variant of mix van varianten gaat de voorkeur van de regering uit?

Herkomst en reikwijdte van de stikstofdepositie (500-meterzone en buitenland)

40. Uit de wetenschappelijke data in het WUR-rapport¹⁸ blijkt volgens deze leden dat ammoniakconcentraties vanaf een bron exponentieel afnemen en buiten de 500-meterzone niet meer te onderscheiden zijn van achtergrondconcentraties. Welke beleidsmatige conclusies verbindt u aan dit in de ogen van deze leden harde fysische gegeven?
41. Bent u bereid om, in navolging van het rapport, het accent van het maatwerk- en reductiebeleid primair te leggen op de zone van 0 tot 500 meter rondom stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden en boeren buiten die zone reguliere ontwikkelruimte te bieden?
42. Gegeven het feit dat circa 85% van de Nederlandse NOx-emissies ¹⁹en een aanzienlijk deel van de ammoniakemissies naar het buitenland waait, en dat buitenlandse bronnen zwaar drukken op de Nederlandse depositie: welke reële reductie van de totale depositie op Nederlandse natuur valt er überhaupt te behalen met enkel nationaal beleid?

Kritische depositiewaarden (KDW), omgevingswaarden en modellen

¹⁷ Kamerstukken I 2025/26, 36800 XIV/35334, I., p. 7.

¹⁸ Onder andere Lo S, Dohmen W, Heederik D, et al. (2025). Spatial and temporal variability of atmospheric ammonia using a dense network in an area with livestock, residential and natural environments intertwined. Atmospheric Environment 360, 121394.

¹⁹ Ros, G. H., de Heij, W. B. C., Borgers, H., Lock, J., Kievit, H., van Dobben, H., Backes, C., & de Vries, W. (2026), p 17.

datum 9 september 2026

ons kenmerk 182278

blad 9

43. Het WUR-rapport onderstreept dat KDW's wetenschappelijk gezien bandbreedtes en indicatoren zijn, en dat er geen ecologische legitimatie is om KDW's te gebruiken als harde grenswaarden voor individuele vergunningverlening. Wanneer schrapt het u de KDW uit de wet als individueel toetsingsinstrument?
44. Wat is het standpunt van de regering over de noodzaak van een wetenschappelijk onderbouwde rekenkundige ondergrens (bijvoorbeeld van minimaal 1 mol N/ha/jaar) om micro-depositieberekeningen te beëindigen? Welke stappen onderneemt de regering om deze ondergrens juridisch af te dichten?

Ecologie, natuurherstel en het tijdsaspect ('Damage' vs 'Recovery Delay Times')

45. Erkent u dat natuurherstel primair afhankelijk is van doeltreffend, actief natuurbeheer (zoals hydrologisch herstel, vernatting, maaien, begrazen en steenmeel/bekalking) in plaats van het uitsluitend sturen op stikstofdepositiereductie?
46. Welke concrete prestatie-indicatoren (KPI's) voor standplaatsfactoren worden opgenomen in de vernieuwde Natura 2000-beheerplannen om de focus te verleggen van stikstof naar breder ecologisch systeemherstel?
47. Welke rol en financiële verantwoordelijkheid krijgen de grote Terreinbeherende Organisaties (TBO's) bij het tijdig en correct uitvoeren van de noodzakelijke herstelmaatregelen?
48. Hoe beoordeelt u de belemmeringen die maatschappelijke weerstand of ruimtelijke restricties opwerpen bij het uitvoeren van hydrologische herstelmaatregelen rondom natuurgebieden? Welke oplossingen ziet u hiervoor?

Integrale benadering, scheiding NH₃/NO_x en uitvoerbaarheid

49. De WUR-onderzoekers pleiten, in lijn met de commissie-Remkes, voor het strikt ontkoppelen van ammoniak (NH₃, primair landbouw) en stikstofoxiden (NO_x, primair industrie en mobiliteit) in het beleid. Overweegt de regering deze scheiding definitief door te voeren in de regelgeving?
50. In het rapport wordt gewaarschuwd voor 'lock-ins' bij investeringen in emissiearme technieken als er geen integrale gebiedsgerichte keuzes worden gemaakt. Welke waarborgen biedt de regering aan boeren die nu investeren in emissiearme stallen of innovaties dat deze investeringen niet door toekomstige regelgeving waardeloos worden gemaakt?
51. Hoe gaat u ervoor zorgen dat de voorgestelde expertpool van wetenschappers (waaronder de WUR-auteurs) en de landsadvocaat daadwerkelijk leidt tot werkbare, praktische regels in plaats van tot nieuwe bureaucratische lagen?
52. Wat is het concrete tijdpad en de financiële onderbouwing voor het beschikbaar stellen van de middelen voor structureel agrarisch natuurbeheer, beheerfondsen voor TBO's en de uitwerking van de gebiedsgerichte emissieplafonds met de provincies?

Doorrekening door het PBL

datum 9 september 2026

ons kenmerk 182278

blad 10

53. Deze leden vragen u inzichtelijk te maken welke uitgangspunten en aannames ten grondslag liggen aan de doorrekening²⁰. Welke daarvan zijn politiek of beleidsmatig zijn vastgesteld en welke wetenschappelijk zijn onderbouwd?
54. Welke maatregelen uit de doorrekening leveren volgens u daadwerkelijk de grootste stikstofreductie op, en welk deel van de totale reductie is afkomstig van maatregelen binnen de landbouw?
55. Deze leden vragen u per maatregel aan te geven wat de geraamde kosten per kilogram ammoniakreductie zijn. Hoe verhouden deze kosten zich tot maatregelen buiten de landbouw?
56. Is bij de doorrekening rekening gehouden met het feit dat een deel van de Nederlandse stikstofdepositie afkomstig is uit het buitenland? Zo ja, welk aandeel is gehanteerd en hoe beïnvloedt dit de uitkomsten?
57. Hoe gevoelig zijn de uitkomsten van de doorrekening voor afwijkingen in de aannames over buitenlandse emissies, economische groei, mobiliteit, industrie en landbouwproductie?
58. Hebt u laten doorrekenen wat er gebeurt wanneer de voorgestelde reductiemaatregelen in de landbouw niet volledig worden gerealiseerd? Met andere woorden: welke onzekerheidsmarge zit er in de gepresenteerde resultaten?
59. Is bij de doorrekening rekening gehouden met de economische gevolgen van het verminderen van de Nederlandse veestapel, zoals effecten op werkgelegenheid, voedselproductie, export, toeleverende bedrijven en de regionale economie?
60. Hoeveel landbouwproductie zou Nederland volgens de doorrekening kunnen verliezen voordat de voedselvoorziening of de economische positie van de Nederlandse landbouw substantieel wordt geraakt?
61. Welke alternatieve scenario's zijn doorgerekend waarbij dezelfde stikstofreductie wordt bereikt door innovatie, managementmaatregelen en emissiereductie per dier, in plaats van door vermindering van het aantal dieren?
62. De leden van de BBB-fractie vragen u inzichtelijk maken wat het verschil in kosten en maatschappelijke gevolgen is tussen een scenario met verplichte krimp van de veestapel en een scenario waarin volledig wordt ingezet op doelsturing en bedrijfsspecifieke emissiereductie.
63. Is in de doorrekening meegenomen dat investeringen in emissiearme technieken alleen rendabel zijn wanneer ondernemers voldoende lang zekerheid hebben over de regelgeving en hun vergunning? Zo nee, waarom niet?
64. Welke gevolgen heeft de doorrekening voor grondgebonden melkveebedrijven die willen blijven produceren maar door strengere grondgebondenheids- of emissienormen hun bedrijfsomvang moeten aanpassen?
65. Welk percentage van de geraamde stikstofreductie kan daadwerkelijk juridisch worden geborgd en welk percentage afhankelijk is van vrijwillige deelname of gedragsverandering?
66. Welke consequenties verbindt u aan een scenario waarin de vrijwillige beëindigingsregelingen onvoldoende deelname opleveren? Wordt dan automatisch overgegaan naar dwingende maatregelen?

²⁰ Planbureau voor de Leefomgeving, Reflectie op 'Weer ruimte voor boer, natuur en bouw: maatregelpakket voor landbouw, natuur en stikstof', 4 september 2026, [Reflectie op 'Weer ruimte voor boer, natuur en bouw: maatregelpakket voor landbouw, natuur en stikstof' | Planbureau voor de Leefomgeving](#)

datum 9 september 2026

ons kenmerk 182278

blad 11

67. Is doorgerekend wat de gevolgen zijn wanneer boeren vanwege de voorgestelde maatregelen hun bedrijf beëindigen, maar de productie vervolgens geheel of gedeeltelijk in het buitenland wordt voortgezet? Leidt dit niet tot een verschuiving van productie en emissies in plaats van een structurele oplossing?
68. Welk deel van de geraamde reductie leidt daadwerkelijk tot ecologisch herstel van Natura 2000-gebieden en welk deel slechts leidt tot een modelmatige verlaging van de berekende depositie?
69. Hoe wordt in de doorrekening omgegaan met de onzekerheden rondom AERIUS en de berekening van zeer kleine depositiebijdragen? Welke invloed hebben deze onzekerheden op de beleidsconclusies?
70. Bent u bereid de doorrekening openbaar beschikbaar te stellen, inclusief de gebruikte modellen, datasets, aannames en gevoeligheidsanalyses, zodat onafhankelijke deskundigen de uitkomsten kunnen controleren?

Vragen en opmerkingen van de leden van de VVD-fractie

De leden van de VVD-fractie onderschrijven de noodzaak om de vergunningverlening zo snel mogelijk weer op gang te brengen. U presenteert deze aanpak als een doorbraak na jaren van stilstand. U kondigt een spoedwet in oktober 2026 aan, instructieregels voor zoneringsgebieden in januari 2027 en een juridisch houdbare rekenkundige ondergrens uiterlijk in het vierde kwartaal van 2027. De leden van de VVD-fractie delen de analyse dat Nederland niet gebaat is bij een situatie waarin woningbouw, infrastructuur, verduurzaming van bedrijven en ontwikkelingen in de landbouw langdurig vastlopen. Het land moet van het slot. Tegen die achtergrond vragen zij wanneer burgers, ondernemers en maatschappelijke organisaties daadwerkelijk zullen merken dat deze aanpak leidt tot meer ruimte voor vergunningverlening.

Kunt u concreet aangeven welke juridische verandering met de aangekondigde spoedwet beoogd wordt? Op grond waarvan verwacht u dat daarmee handhavings- en intrekkingenverzoeken kunnen worden voorkomen? Is de spoedwet bedoeld als zelfstandige juridische grondslag voor vergunningverlening, of uitsluitend als tijdelijke bescherming tegen handhavings- en intrekkingenverzoeken, zo vragen deze leden?

Het kabinet wil uiterlijk in het vierde kwartaal van 2027 een juridisch houdbare en wetenschappelijk onderbouwde rekenkundige ondergrens invoeren. De brief stelt dat hiervoor eerst een voldoende en geborgd maatregelenpakket en aanvullende specifieke beheersmaatregelen nodig zijn. Welke voorwaarden moeten zijn vervuld om de ondergrens juridisch houdbaar te kunnen toepassen? Waarom kan de ondergrens volgens u niet eerder dan uiterlijk het vierde kwartaal van 2027 worden ingevoerd? Welke mogelijkheden ziet u voor een tijdelijke beoordelingsdrempel of een andere praktische oplossing voor projecten met zeer geringe berekende deposities?

Provincies zouden ondertussen per gebied plannen kunnen opstellen waarmee additionaliteit wordt onderbouwd, in de ogen van de leden van de VVD-fractie het grootste pijnpunt van de huidige impasse waar wij in zitten. Deze leden vragen u uiteen te zetten aan welke minimale inhoudelijke en juridische eisen een provinciaal gebiedsplan moet voldoen om additionaliteit te kunnen onderbouwen. Hoe voorkomt u dat tussen provincies grote verschillen ontstaan in de onderbouwing,

datum 9 september 2026

ons kenmerk 182278

blad 12

beoordeling en toepassing van additionaliteit, intern salderen en extern salderen?

In de brief²¹ wordt voorts geschreven dat met het voorliggende pakket de emissiereductie van 42 tot 46 % in 2035 ten opzichte van 2019 wordt gehaald. Kunt u aangeven wat de huidige stand van zaken is als het gaat om de emissiereductie?

De leden van de VVD-fractie ondersteunen het streven naar herstel van natuurkwaliteit. Juist omdat natuurherstel een belangrijke basis vormt voor structurele vergunningverlening, achten zij het van belang dat zichtbaar wordt welke resultaten worden bereikt. Welke concrete verbeteringen van de natuurkwaliteit moeten met deze aanpak worden gerealiseerd om vergunningverlening duurzaam mogelijk te maken?

U wijst erop dat naast stikstof ook andere factoren van invloed zijn op natuurkwaliteit. Hoe wordt gewaarborgd dat maatregelen zich richten op de belangrijkste oorzaken van natuurachteruitgang en niet uitsluitend op stikstofdepositie?

De afgelopen jaren hebben laten zien dat nieuwe beleidsmaatregelen niet automatisch leiden tot juridische rust. De leden van de VVD-fractie achten het daarom van belang dat de aanpak ook op langere termijn standhoudt. Hoe beoordeelt u het risico dat nieuwe juridische procedures ertoe leiden dat Nederland over enkele jaren opnieuw in een situatie van stilstand terechtkomt?

Veel ondernemers hebben behoefte aan duidelijkheid voordat zij bereid zijn te investeren in verduurzaming, innovatie of bedrijfsontwikkeling. Ondernemers moeten weer kunnen ondernemen. Deze leden zien rechtszekerheid als een belangrijke voorwaarde voor economische groei en een toekomstbestendige landbouw. Welke zekerheid biedt dit pakket aan ondernemers die de komende jaren investeringen willen doen in hun bedrijf?

Ondernemers die de afgelopen jaren al stappen hebben gezet richting verduurzaming mogen volgens deze leden verwachten dat dergelijke inspanningen worden gewaardeerd. Hoe zorgt u ervoor dat ondernemers die reeds hebben geïnvesteerd in verduurzaming niet worden benadeeld ten opzichte van ondernemers die dergelijke investeringen nog niet hebben gedaan?

De leden van de VVD-fractie vinden het belangrijk dat goed gedrag wordt beloond. Wanneer ondernemers investeren in oplossingen moet dat bijdragen aan meer ontwikkelruimte, meer zekerheid en een sterker toekomstperspectief. Hoe zorgt u ervoor dat ondernemers die investeren in verduurzaming, innovatie of emissiereductie daar ook daadwerkelijk de voordelen van ervaren? Een toekomstbestendige landbouw vraagt om ondernemers die bereid zijn te investeren. Hoe voorkomt u dat ondernemers die willen investeren of vernieuwen opnieuw worden geconfronteerd met veranderende regels of langdurige juridische onzekerheid? Het herstellen van vertrouwen is volgens deze leden een belangrijke randvoorwaarde voor het slagen van de voorgestelde aanpak. Op welke wijze draagt deze aanpak volgens u bij aan herstel van vertrouwen tussen overheid en ondernemers?

²¹ Kamerstukken I 2025/26, 36800 XIV/35334, I, p. 6.

datum 9 september 2026

ons kenmerk 182278

blad 13

Van belang is dat het stikstofvraagstuk niet als '*stand alone*' vraagstuk wordt benaderd, maar ook in samenhang met bijvoorbeeld vraagstukken over gewasbescherming en water, menen deze leden. Hoe voorkomt u dat de voorgestelde aanpak uitmondt in enkel een strenge aanpak voor een beperkte doelgroep terwijl voor wat betreft natuurverbetering ook andere partijen daar een verantwoordelijkheid in hebben?

De leden van de VVD-fractie constateren dat een aanzienlijke groep ondernemers al jarenlang in onzekerheid verkeert over de toekomst van hun bedrijf. Dat heeft niet alleen economische gevolgen, maar raakt ook het vertrouwen in de overheid. Wanneer verwacht u dat PAS-melders (en interimmers) daadwerkelijk duidelijkheid hebben over hun juridische positie en toekomstperspectief?

Deze leden begrijpen dat een gebiedsgerichte aanpak noodzakelijk kan zijn om maatwerk te leveren. Op basis van welke uitgangspunten worden gebieden geselecteerd waarvoor aanvullende maatregelen noodzakelijk worden geacht?

Voor het draagvlak van de aanpak achten deze leden het essentieel dat betrokken partijen actief worden meegenomen bij de verdere planvorming en uitvoering van beleid. Hoe worden ondernemers, inwoners, gemeenten en provincies betrokken bij de verdere uitwerking van de gebiedsgerichte aanpak?

Geen enkele aanpak is zonder risico's. Daarom is het belangrijk dat tijdig kan worden bijgestuurd, zo vinden deze leden. Welke mogelijkheden hebt u om maatregelen aan te passen wanneer blijkt dat zij minder effectief zijn dan vooraf werd verwacht?

Het succes van deze aanpak zal uiteindelijk niet worden bepaald door beleidsvoornemens, maar door de vraag of de uitvoering daadwerkelijk slaagt. Ook het PBL geeft aan dat met de voorgestelde maatregelen de doelen binnen bereik komen, maar dat dit wel grote inspanningen, vooral van de boeren vraagt. Hoe beoordeelt u dat het flankerende beleid voldoende ondersteuning biedt om deze inspanningen te realiseren? Welke maatregelen neemt u wanneer blijkt dat de uitvoering achterblijft bij de planning?

U schrijft in uw brief dat Nederland vooruit wil.²² De leden van de VVD-fractie delen die ambitie. Uiteindelijk zal het oordeel over dit pakket afhangen van de vraag of burgers en ondernemers daadwerkelijk merken dat het lukt om de vergunningverlening weer vlot te trekken. De leden van de VVD-fractie willen u daarvoor nog een laatste vraag stellen: waarom is niet gekozen voor een (aantal) proefproces(sen) om te achterhalen of dit omvangrijke maatregelenpakket ook daadwerkelijk het beoogde doel heeft, namelijk de vergunningverlening in Nederland van het slot halen?

Vragen en opmerkingen van de leden van de D66-fractie

De leden van de D66-fractie hebben met interesse kennisgenomen van het voorliggende maatregelenpakket voor het stikstofbeleid. Het pakket beoogt de stikstofuitstoot te verminderen, de natuur te herstellen en de vergunningverlening weer op gang te brengen. Deze leden onderschrijven

²² Kamerstukken I 2025/26, 36800 XIV/35334, I.

datum 9 september 2026

ons kenmerk 182278

blad 14

het belang om Nederland van het stikstofslot af te halen en weer in beweging te krijgen. Het is van groot belang dat boeren duidelijkheid krijgen, bouwers weer kunnen bouwen en ruimte ontstaat voor verduurzaming, infrastructuur, woningbouw en projecten die van belang zijn voor onze nationale veiligheid.

In grote lijnen kunnen de leden van de D66-fractie zich goed vinden in het voorliggende maatregelenpakket en de voorgestelde maatregelen om het stikstofprobleem effectief aan te pakken. Deze leden onderschrijven bovendien de ambitie van het kabinet om vergunningverlening voor kleine deposities makkelijker te maken. Zij merken op dat verschillende andere onderdelen van het pakket, waaronder wetswijzigingen, nog nader uitgewerkt zullen worden door de minister en op een later moment ter beoordeling aan de Eerste Kamer zullen worden voorgelegd. De introductie van de rekenkundige ondergrens zal daarentegen niet via een apart wetsvoorstel behandeld worden in de Eerste Kamer. Daarom zal deze inbreng zich beperken tot het stellen van enkele specifieke vragen over de rekenkundige ondergrens.

Het PBL stelt in een peer review²³ van het expertoordeel van prof. Petersen dat de verantwoordelijkheid voor het voorkomen van mogelijke cumulatieve effecten van deposities onder de rekenkundige ondergrens bij de overheid komt te liggen. Heeft u zicht op realistische scenario's waarin de cumulatie van afzonderlijke deposities onder de rekenkundige ondergrens alsnog tot significante effecten op de natuur kan leiden? Hoe wordt deze mogelijke cumulatie gemonitord en op welke wijze wordt ingegrepen wanneer blijkt dat de cumulatieve effecten groter zijn dan verwacht? Op welke wijze wordt bij de verdere uitwerking van de rekenkundige ondergrens rekening gehouden met deze mogelijke cumulatieve effecten?

In een *peer review* van het expertoordeel constateert prof. Backes dat het "niet zonder meer waarschijnlijk" is dat een rekenkundige ondergrens door de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State zal worden geaccepteerd.²⁴ De leden van de D66-fractie wijzen erop dat na de uitspraak van de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State over de Programmatische Aanpak Stikstof (PAS) duidelijk werd dat duizenden projecten die onder de PAS onder de drempelwaarde vielen achteraf vergunningsplichtig bleken. De situatie van deze PAS-melders is tot op heden, zeven jaar later, nog altijd niet opgelost. De leden achten het daarom van groot belang dat lessen uit deze uitspraak nadrukkelijk worden betrokken bij de verdere uitwerking van de voorgestelde rekenkundige ondergrens en vragen de minister hoe hij hier invulling aan geeft.

Hoe zeker bent u ervan dat de voorgestelde rekenkundige ondergrens juridisch houdbaar is en op welke juridische onderbouwing baseert u deze verwachting? Welke aandachtspunten uit het expertoordeel en de peer review betreft u bij de verdere juridische uitwerking van de rekenkundige ondergrens? Welke waarborgen zijn ingebouwd om te voorkomen dat de voorgestelde ondergrens in een toekomstige procedure door de rechter onverbindend wordt verklaard? Op welke wijze wordt geborgd dat de ondergrens juridisch voldoende robuust is?

²³ Planbureau voor de Leefomgeving, *PBL-review rekenkundige ondergrens*, februari 2025, [PBL-review rekenkundige ondergrens | Planbureau voor de Leefomgeving](#).

²⁴ [Peer review Chris Backes expertoordeel Arthur Petersen rekenkundige ondergrens stikstof | Rijksoverheid.nl](#), p.7

datum 9 september 2026

ons kenmerk 182278

blad 15

De leden van de D66-fractie vragen daarnaast hoe de uitvoerbaarheid van de voorgestelde systematiek kan worden geborgd, in het bijzonder voor boeren. Kunt u toelichten welke gevolgen de voorgestelde maatregelen voor boeren in de praktijk hebben en welke duidelijkheid zij kunnen verwachten over de voorwaarden waaronder zij hun bedrijfsvoering kunnen voortzetten of ontwikkelen? Hoe wordt voorkomen dat de nieuwe systematiek in de praktijk leidt tot onduidelijkheid of nieuwe juridische onzekerheid voor ondernemers?

Tot slot vragen de leden van de D66-fractie of u een handelingsperspectief heeft voor het geval de rechter tot een ander oordeel komt over de juridische houdbaarheid van de rekenkundige ondergrens. Heeft u een plan voor het geval de rechter de voorgestelde ondergrens alsnog onverbindend verklaart? Welke alternatieve maatregelen of aanvullende waarborgen zijn in dat geval beschikbaar om te voorkomen dat Nederland opnieuw in een situatie terechtkomt waarin grote aantallen projecten niet langer op de bestaande wijze vergund kunnen worden?

Vragen en opmerkingen van de leden van de fractie van de Partij voor de Dieren (PvdD)

Naar aanleiding van de brief ter aanbieding van het maatregelenpakket stikstof hebben de leden van de fractie van de Partij voor de Dieren de volgende vragen. Verzocht wordt de vragen afzonderlijk te beantwoorden.

1. Door het amendement Flach²⁵ is in artikel 22.21 Omgevingswet vastgelegd dat dat de overheid verplicht is om aan PAS-melders die een vergunning nodig hebben om hun exploitatie te legaliseren en die daarvoor een aanvraag hebben ingediend, de voor legalisering nodige vergunning te verlenen. Daarvoor is stikstofruimte nodig. Op welke wijze is voorzien in het creëren van voldoende stikstofruimte om tot vergunningverlening aan PAS-melders te kunnen besluiten?
2. Stel dat alle PAS-melders die een vergunning nodig hebben om hun exploitatie te legaliseren, die vergunning aanvragen en zich beroepen op de uit artikel 22.21 Omgevingswet voortvloeiende verplichting voor de overheid om die legalisering te realiseren, zal het dan noodzakelijk zijn om vergunningen of (mest)rechten van bijvoorbeeld piekbelasters in te trekken? Zo ja, waarom is dat niet in uw beleid opgenomen? Zo nee, wat is er dan veranderd sinds het rapport van Remkes²⁶ waarin het aanpakken van piekbelasters noodzakelijk werd geacht om PAS-melders te kunnen legaliseren?
3. Waarop is de verwachting gebaseerd dat uiterlijk in het vierde kwartaal 2027 een wetenschappelijk onderbouwde rekenkundige ondergrens (RKO) die standhoudt bij de rechter zal kunnen worden ingevoerd? Deze leden vragen u in uw antwoord aan te geven hoe met inachtneming van de eisen die volgens de rechtspraak gerespecteerd moeten worden, een RKO zowel wetenschappelijk als juridisch kan worden onderbouwd.
4. Als PAS-melders op dit moment vergunningaanvragen indienen, zal daarop binnen de wettelijke beslistermijn moeten worden beslist, terwijl nog niet over een RKO wordt beschikt die in uw verwachting ruimte zou kunnen bieden. In uw brief en maatregelenpakket wordt daaraan geen aandacht besteed. Deze leden vragen uw reactie hierop.

²⁵ Kamerstukken II 2024/25, 36 755, nr. 20.

²⁶ Kamerstukken II 2022/23, 30 252 en 35 334, nr. 34.

datum 9 september 2026

ons kenmerk 182278

blad 16

Vragen en opmerkingen van de leden van de JA21-fractie

1. Kunt u bevestigen dat aantoonbaar natuurherstel centraal staat bij de voorgenomen maatregelen? Hoe waarborgt u dat stikstof- en ammoniakreductie daarbij gericht worden ingezet om aantoonbaar bij te dragen aan natuurherstel? Nota bene: andere factoren, zoals hydrologie en waterkwaliteit, kunnen ook bepalend zijn voor de staat van de natuur in een gegeven gebied.
2. In hoeverre wordt de stikstofproblematiek in Nederland veroorzaakt door de hoge stikstofbelasting zelf, en in hoeverre door de strenge wijze waarop Nederland de Europese natuurregels interpreteert? Deze leden vragen u aan te geven of Nederland daarbij strengere normen of rekenregels hanteert dan omringende landen. Zo ja, waarom?
3. De regering kiest voor een generieke grondgebondenheidsnorm van 2,6 GVE per hectare, terwijl de verdere gebiedsspecifieke uitwerking nog plaatsvindt. Deze leden ontvangen graag een concrete onderbouwing waarom juist 2,6 GVE noodzakelijk en proportioneel is? Hebt u minder verstrekkende normen, bijvoorbeeld 4,0 GVE per hectare, onderzocht en doorgerekend? Zo ja, wat waren de uitkomsten en zo nee, hoe kan worden vastgesteld dat 2,6 GVE de noodzakelijke maatvoering is?
4. De regering voorziet zones van 500 meter rond circa 85 Natura 2000-gebieden en van 1.000 meter rond circa 15 gebieden. De leden van de JA21-fractie vragen waarom u niet kiest voor maximaal 500 meter als uitgangspunt, waarbij provincies op basis van concrete ecologische omstandigheden gemotiveerd kunnen afwijken?
5. Wanneer beschikt iedere betrokken ondernemer over een wetenschappelijk gevalideerde en voldoende betrouwbare bedrijfsspecifieke rekentool waarmee hij vooraf kan vaststellen waar zijn bedrijf staat, welke maatregelen nodig zijn en welk effect die maatregelen op zijn emissies hebben? Kunt u toezeggen dat van ondernemers geen onomkeerbare investeringsbeslissingen worden verlangd zolang deze duidelijkheid ontbreekt? De regering erkent immers zelf dat voor afrekenbare normen nog een betrouwbare methode voor het vaststellen van bedrijfsemissies moet worden ontwikkeld.

Vragen en opmerkingen van de leden van de Volt-fractie

De leden van de Volt-fractie constateren dat het maatregelpakket voor landbouw, natuur en stikstof waarmee het kabinet een oplossing wil bieden voor de stikstofproblematiek momenteel nog in behandeling is bij de Tweede Kamer. Het is voor deze leden uitzonderlijk om in deze fase van het wetgevingsproces reeds schriftelijke vragen te stellen over wetgeving die de Eerste Kamer nog niet heeft bereikt.

Gezien het grote maatschappelijke belang achten deze leden het echter noodzakelijk om reeds nu een aantal vragen aan de regering voor te leggen. Nederland staat voor de urgente en onderling samenhangende opgaven om de natuur te herstellen, de woningbouw weer op gang te brengen en agrarische ondernemers duidelijkheid en langjarig perspectief te bieden. Daarvoor is wetgeving nodig die niet alleen afzonderlijk juridisch houdbaar is, maar ook in onderlinge samenhang uitvoerbaar en in overeenstemming met het Europees recht.

datum 9 september 2026

ons kenmerk 182278

blad 17

De leden danken u voor de inmiddels ontvangen Wetgevingsagenda samenhangende aanpak landbouw, natuur en stikstof.²⁷ Deze agenda geeft meer inzicht in de verschillende wetsvoorstellen, Algemene Maatregelen van Bestuur (AMvB's) en ministeriële regelingen en de beoogde planning daarvan. De agenda maakt tegelijkertijd zichtbaar dat essentiële onderdelen van de aanpak op verschillende momenten aan het parlement zullen worden voorgelegd. Zo is indiening van de Spoedwet vervangen omgevingswaarde stikstof voorzien in 2026, terwijl onder meer wetgeving inzake bedrijfsspecifieke emissienormen, grondgebondenheid en de uitvoering van de Natuurherstelverordening pas in 2027 wordt voorzien.

Mede gelet op de mogelijkheid dat voor afzonderlijke onderdelen van het pakket verschillende parlementaire meerderheden bestaan, hebben de leden van de Volt-fractie de volgende vragen.

Samenhang en volgorde van de wetgeving

1. Uit de wetgevingsagenda blijkt dat de verschillende onderdelen van de aanpak gefaseerd en via verschillende wetsvoorstellen, AMvB's en ministeriële regelingen aan het parlement worden voorgelegd. Deze leden vragen u aan te geven welke onderdelen van deze agenda naar uw oordeel juridisch en ecologisch noodzakelijk zijn om de samenhangende aanpak als geheel te laten functioneren en om aan de Europese natuurverplichtingen te voldoen.
2. Hebt u scenario's uitgewerkt voor de situatie waarin de Spoedwet vervangen omgevingswaarde stikstof wordt aangenomen, maar één of meer van de later voorziene onderdelen (waaronder de wetgeving voor natuurherstel, bedrijfsspecifieke emissienormen, grondgebondenheid, mestproductierechten of zonering) niet, gewijzigd of later in werking treden? De agenda voorziet bijvoorbeeld pas in 2027 in wetgeving voor mestproductierechten en in voorhang van regelgeving voor zonering rond Natura 2000- en kwetsbare watergebieden. Wat betekenen dergelijke scenario's voor natuurherstel, vergunningverlening en de rechtszekerheid van onder meer projectontwikkelaars en agrarische ondernemers?
3. De wetgevingsagenda voorziet voor de uitvoering van de Europese Natuurherstelverordening in een wijziging van de Omgevingswet en aanvullende AMvB's, waarbij het wetsvoorstel pas in 2027 wordt ingediend en de AMvB's eveneens in 2027 aan beide Kamers worden voorgehangen. Deze leden vragen u aan te geven of het voor het juridisch houdbaar hervatten van vergunningverlening noodzakelijk is dat ook de voorziene wet- en regelgeving voor natuurherstel in werking is getreden en de bijbehorende maatregelen daadwerkelijk worden uitgevoerd. Zo nee, op welke juridische en ecologische onderbouwing baseert u dat oordeel?
4. Wat betekent het voor de juridische houdbaarheid van het totale pakket indien de Tweede Kamer een of meer wetsvoorstellen zodanig amendeert dat de voorziene emissiereductie of natuurherstelopgave wordt verminderd?

Raad van State en landsadvocaat

5. Uit de wetgevingsagenda blijkt dat de Raad van State reeds heeft geadviseerd over een eerder ontwerp van de Spoedwet vervangen omgevingswaarde stikstof en dat dit advies momenteel wordt

²⁷ Kamerstukken II 2025/26, 36.800 XIV, TK, 87.

datum 9 september 2026

ons kenmerk 182278

blad 18

verwerkt. Deze leden ontvangen graag een uiteenzetting van de rol die daarnaast aan de landsadvocaat is gegeven bij de juridische beoordeling van deze wet en van het samenhangende pakket. Hoe verhouden de adviesvragen aan de landsadvocaat zich tot de adviserende rol van de Afdeling advisering van de Raad van State?

6. De rijksoverheid beschikt zelf over gespecialiseerde juridische expertise, waaronder op het terrein van Europees en nationaal natuurbeschermingsrecht. Waarom acht u aanvullende inschakeling van de landsadvocaat noodzakelijk? Welke specifieke expertise of beoordeling kon niet of onvoldoende binnen de rijksoverheid worden geleverd? Welke kosten zijn hiervoor tot op heden gemaakt en welk bedrag is geraamd voor verdere advisering door de landsadvocaat over dit dossier? Bent u bereid de adviezen van de landsadvocaat met het parlement te delen?

Ambtelijk advies, natuurherstel en Europese verplichtingen

7. De leden van de Volt-fractie vragen u een overzicht te verstrekken waarin het huidige maatregelen- en wetgevingspakket wordt afgezet tegen de ambtelijke adviezen over natuur, stikstof en landbouw die ten behoeve van de kabinetsformatie 2025–2026 zijn opgesteld. Daarbij vragen zij u aan te geven welke maatregelen volledig, gedeeltelijk of niet zijn overgenomen, waarom daarvan is afgeweken en wat het geraamde effect daarvan is op emissiereductie, natuurherstel en vergunningverlening.

8. De leden van de Volt-fractie constateren in het bijzonder een verschil tussen de financiële inzet voor natuurherstel in de ambtelijke formatieadviezen en het budget dat binnen de huidige aanpak beschikbaar wordt gesteld. Zij ontvangen graag een uiteenzetting welke concrete natuurherstelopgave ten grondslag ligt aan het huidige budget en welke ecologische resultaten daarmee uiterlijk in 2030 moeten worden bereikt. Welke onderdelen van de ambtelijk geadviseerde natuurherstelopgave worden met het huidige budget niet of slechts gedeeltelijk uitgevoerd?

9. Kunt u kwantitatief en ecologisch onderbouwen dat de combinatie van het huidige natuurherstelbudget, de maatregelen uit de wetgevingsagenda en de voorziene emissiereductie voldoende is om te voldoen aan de verplichtingen uit de Vogel- en Habitatrichtlijn en de Europese Natuurherstelverordening? Wat zijn de consequenties voor het behalen van deze Europese verplichtingen én voor de beoogde vergunningverlening wanneer tijdens het parlementaire proces één of meer noodzakelijke maatregelen worden afgezwakt, uitgesteld of niet worden aangenomen?

Vragen en opmerkingen van het lid van de Fractie-Visseren-Hamakers

1. Waarom wordt de KDW vervangen?
2. Hoe wordt de vertaalslag gemaakt van emissiereductiedoelen naar daadwerkelijke depositiedaling op specifieke Natura 2000-gebieden? Met andere woorden, hoe kan worden gecontroleerd of de emissiereductiedoelen daadwerkelijk tot het nodige natuurherstel leiden?
3. Het lid van de Fractie-Visseren-Hamakers ontvangt graag een overzicht met de vergelijking van de nieuwe emissie-eisen ten opzichte van de KDW. Zijn de nieuwe eisen strenger, even streng of minder streng dan de KDW?
4. Volgens het Greenpeace-vonnis²⁸ moet uiterlijk 31 december 2030 minstens 50% van de oppervlakte stikstofgevoelige natuur onder de KDW vallen. Dat lukt met het nieuwe pakket

²⁸ Rechtbank Den Haag 22 januari 2025, ECLI:NL:RBDHA:2025:578.

datum 9 september 2026

ons kenmerk 182278

blad 19

- niet. Hoe reflecteert minister op dit feit? Waarom is in plaats van inzet op het behalen van doelen in 2030 ingezet op doelen in 2035?
5. Op welke manier wordt met het nieuwe pakket maatregelen prioriteit gegeven aan de meest kwetsbare natuurgebieden?
 6. Hoe zullen de emissie-eisen worden gehandhaafd?
 7. Wat wordt bedoeld met stal- en managementmaatregelen?
 8. Wat zijn technologieën en stalaanpassingen waarvan bewezen is dat ze de stikstofemissie (voldoende) terugdringen? Graag een overzicht van maatregelen met het bewijs voor hun effectiviteit. Zal naar de effectiviteit van stalaanpassingen worden gekeken bij het toewijzen van gelden?
 9. Onlangs heeft het PBL een rapport gepubliceerd over het aangekondigde maatregelenpakket.²⁹ Graag ontvangt dit lid een puntsgewijze reactie op alle hoofdconclusies.
 10. Wat betekent het stikstofmaatregelenpakket voor het ruimtegebruik van de landbouw in Nederland en specifiek voor de veehouderij? En wat betekent het voor de ruimte van andere functies zoals woningbouw en natuurontwikkeling?
 11. Wat is de lange termijnvisie voor voedselproductie- en consumptie in Nederland?
 12. Hoe verhoudt het stikstofbeleid zich tot de Nationale en Regionale Partnerschapsplannen (NRPPs) in het kader van de cohesiefondsen in het nieuwe Meerjarig Financieel Kader (MFK)?
 13. Hoe gaat u ervoor zorgen dat de Nederlandse uitvoering van het EU-landbouwbeleid, ook in het nieuwe MFK, de doelstellingen op het gebied van stikstof, natuur, klimaat, water en dierwaardigheid ondersteunen?
 14. Het lid van de Fractie-Visseren-Hamakers vraagt u om een overzicht te geven van de implementatie van Europese landbouwsubsidies en -beleid in Nederland die de doelstellingen op het gebied van stikstof, natuur, klimaat, water en dierwaardigheid tegenwerken, zoals Europese subsidies voor grootschalige intensieve landbouw.
 15. Worden alle hoofdlijnen in het pakket integraal uitgevoerd, dus in lijn met andere doelen op het gebied van natuur, water, klimaat en dierwaardigheid? Zo ja, hoe wordt dit geborgd? Zo nee, waarom niet?
 16. De staatssecretaris van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur heeft in zijn brief geschreven "dat wanneer een melkveehouder de komende jaren stalaanpassingen zou moeten doen om aan de bedrijfsspecifieke emissienormen per 2035 te voldoen, deze ook meteen de stalaanpassingen voor dierwaardigheid dient mee te nemen".³⁰ Hoe zien stalaanpassingen die tegelijkertijd tot meer dierwaardigheid én minder stikstofemissie leiden er concreet uit? Graag een overzicht van bekende stalaanpassingen en hun impact op dierwaardigheid.
 17. Kunt u garanderen dat alle stikstofmaatregelen in de veehouderij dierwaardig zijn? Zo ja, hoe en zo nee, waarom niet?
 18. Verwacht u als gevolg van de implementatie van de maatregelen een daling van het aantal gehouden dieren in de veehouderij?

²⁹ [Reflectie op 'Weer ruimte voor boer, natuur en bouw: maatregelenpakket voor landbouw, natuur en stikstof' | Planbureau voor de Leefomgeving.](#)

³⁰ *Kamerstukken I 2025/26, 28286 35334, AG, p.1.*

datum 9 september 2026

ons kenmerk 182278

blad 20

19. Het lid van de Fractie-Visseren-Hamakers maakt zich zorgen dat investeringen in "duurzame stalsystemen" een prikkel vormen om meer dieren te gaan houden zodat de investeringen kunnen worden terugverdiend. Hoe kijkt u hiernaar? Deelt u deze zorg? Zo nee, waarom niet?
20. Bent u het met dit lid eens dat het onwenselijk zou zijn wanneer het aantal gehouden landbouwdieren in Nederland groeit? Zo ja, hoe gaat u voorkomen dat meer dieren worden gehouden als gevolg van de stikstofmaatregelen?
21. Er is sprake van een dalende trend in weidegang.³¹ Bent u het met dit lid eens dat dit onwenselijk is? Is hiervoor aandacht bij de integrale plannen voor een dierwaardige veehouderij en de nieuwe stikstofaanpak?
22. Worden dierenwelzijnsorganisaties betrokken bij de verdere uitwerking van de stikstofplannen? Zo ja, welke en hoe? Zo nee, waarom niet?
23. Bent u het met het lid eens dat de eiwittransitie en de aanpak van de stikstofcrisis integraal zouden moeten worden bekeken? Zo nee, waarom niet? Zo ja, hoe gaat u ervoor zorgen dat de omslag naar een landbouw die minder stikstof uitstoot gepaard gaat met de omslag naar meer plantaardige productie en consumptie, gezien de plannen van het kabinet om in de balans van de consumptie van plantaardige en dierlijke eiwitten een 50/50-verhouding te realiseren in 2030?
24. Welke maatregelen in het stikstofpakket kunnen worden gebruikt om boeren te ondersteunen bij de omschakeling naar plantaardige productie, zodat bovenstaand "eiwitdoel" wordt ondersteund? Als dit nog niet het geval is, bent u bereid om deze omschakeling onderdeel te maken van het pakket?
25. In uw brief benoemt u het volgende: "Supermarkten en andere partijen in de keten pakken hun verantwoordelijkheid door boerenbedrijven te helpen verduurzamen en samen op te trekken."³² Welke inspanningen verwacht u concreet van supermarkten en andere partijen in de keten?
26. Welke maatregelen neemt de regering om ervoor te zorgen dat Schiphol bijdraagt aan het terugdringen van stikstofdepositie en legaal (met natuurvergunning) opereert?
27. Welke uitstooteisen gaat de regering stellen aan de Nederlandse luchthavens?
28. Welke maatregelen neemt de rijksoverheid als grootste aandeelhouder van Schiphol zodat Schiphol weer legaal opereert?
29. Op welke termijn voorziet de regering dat Schiphol legaal opereert?
30. U schrijft in uw brief dat projecten van defensie op grond van de natuurherstelverordening gezien worden als projecten van groot openbaar belang. "Op defensie terreinen mag bovendien afgezien worden van het nemen van herstelmaatregelen die niet verenigbaar zijn met de defensiedoeleinden. Hierbij staat natuurinclusief werken aan duurzame energieprojecten en natuurherstel op defensie terreinen centraal." Bent u het met dit lid eens dat schade aan kwetsbare natuur waarschijnlijk is, gezien de enorme toename aan defensieactiviteiten op militaire terreinen die vaak in of dichtbij beschermde natuurgebieden liggen?
31. Zorgt het afzien van herstelmaatregelen op defensie terreinen tot netto extra schade aan de natuur, of wordt deze elders gecompenseerd?

³¹ <https://www.dierenbescherming.nl/actueel/steeds-minder-koeien-in-de-wei-tijd-om-het-tij-te-keren>.

³² Kamerstukken I 2025/26, 35334, I.

datum 9 september 2026

ons kenmerk 182278

blad 21

32. Hoe wordt natuurherstel of -verslechtering op defensierterreinen gemonitord?
33. Waar wordt de natuurinclusieve werkwijze van defensie en op defensierterreinen beschreven?

De leden van de commissie voor Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit zien uit naar de beantwoording van bovenstaande vragen en verzoeken u deze uiterlijk binnen vier weken na dagtekening van deze brief aan de Eerste Kamer aan te bieden.

Hoogachtend,

G.J. Oplaat

Voorzitter van de vaste commissie voor Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit